

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, Jan.- June. 2023

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2023ء، مسلسل شمارہ 15

☆ ڈاکٹر یسری سکندر

DEMANDS OF PUNJABI LANGUAGE FROM PUNJABIANS

پنجابی زبان دی پنجابیاں توں منگ

Abstract

Punjabi language is one of the oldest languages. It is thought to be five thousand years old. It is being spoken by a large population in Pakistan and India. People who can understand and speak Punjabi live almost in every country of the world. In spite of having this big stature, Punjabi is still deprived of its due respect and rights to give our mother tongue, its honour and rights back, we need to join a movement to teach people to speak Punjabi with confidence and pride because it is a question of our national self esteem. We should organize efforts to promote our tongue. We should stand for it with following demands from government give our children primary education in Punjabi as it is an agreed upon

☆ اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، گورنمنٹ گریجویٹ کالج برائے خواتین، سمن آباد، لاہور

rule today that basic education is affective only in mother tongue.

Keywords: Languages, Old, Speak, Education, Mother tongue

پنج پائیاں دی دھرتی تے جمی پنجابی زبان دنیا دیاں پرانیاں زبانوں وچ اے۔ پنجابی زبان مٹھی، سحری تے نروٹی اے۔ دھرتی اُتے حیاتی دے نشان جنے پرانے نیں زبان دی تاریخ تے مڈھ وی اوہنا پرانا اے۔ ہزاراں ورہے لنگھ جان پاروں وی زبان دی مٹھاس تے لگھ وچ کوئی گھٹا نہیں آیا۔ ایہہ ماں دے پیار وانگوں مٹھی تے لگھی اے۔ پنجابی قدیم ترین زبان اے۔ پنج پائیاں دی دھرتی تے جمی ایس زبان نوں ایس دی جنم بھومی دی مناسبت نال پنجابی دانوں ملیا۔ جیہڑا ایہدی پچھان بن کے پوری دنیا وچ مشہور اے پنج پائیاں دی دھرتی پنجاب زرخیزی تے شادابی پاروں پوری دنیا وچ جانی پچھانی جاندی اے۔ دنیا وچ پنجاب توں تعلق رکھن والے جتھے وی رہندے نیں اوہ ایہہ زبان بولے بغیر نہیں رہ سکدے۔ پنجابی جنہوں بولن والے پوری دنیا وچ موجود نیں۔

“Punjabi is the 9th most widely spoken language in the world. Punjabi is the most widely spoken language in Pakistan and 11th most widely spoken language in Indian and the third most spoken native language in the Indian subcontinent. Punjabi is 3rd, the most spoken language in England and Canada”.(1)

پنجابی زبان دی قدامت تے پکیائی دا گویہ انج لایا جاسکدا اے کہ جس علاقے نال ایہہ تعلق رکھدی اے اوہ ویلے دیاں ٹیسی تے اڑیاں تہذیبیاں وچوں اے ایہہ زبان اپنی مٹھاس تے لگھ پاروں ماں دے پیار و رگی جا پدی اے۔ ایہدے بول دلاں وچ ٹھنڈا پاؤندے نیں لسانی گویہ موجب پوری دنیا وچ بولیاں جان والیاں زبانوں وچ

ایہد انواں یاں دسواں نمبر اے ایہوں اک سو ترقی 130 ملین لوکاں دی مادری زبان دا اعزاز حاصل اے۔ پاکستان تے انڈیا وچ ایس زبان دے بولن والے پنجاب واسی نیں ایس توں اڈ پوری دنیا وچ پنجابیاں دے دلاں دی دھڑکن اے۔ امریکہ، برطانیہ، کینیڈا، ہانگ کانگ، آسٹریلیا، سنگا پور، کینیا، دبئی، سعودی عرب، بحرین، قطر، چین، جاپان تے دوجے مکاں وچ وی ایہہ زبان بولی تے سمجھی جاندی اے۔ دنیا وچ سب توں ودھ ایس زبان دا ورتاء پاکستان تے انڈیا دے پنجاب وچ اے۔ پاکستان وچ تقریباً 2011ء وچ ہون والے سروے موجب 80.05 ملین لوک ایہہ زبان بولدے تے سمجھدے نیں جدکہ پوری دنیا وچ 113 ملین لوکاں دی ایہہ مادری زبان اے:

“It has approximately 113 million native speakers. Punjabi is spoken by 80.05 millions people in Pakistan”.(2)

دنیا دیاں قدیم زباناں وانگ ایہد اووی اپنا ہزاراں ورہیاں پرانا پچھو کڑا اے۔ گزرے ویلیاں وچ لکھاں زباناں اپنا وجود گنوا چلیاں نیں ویلے دی دوڑ نے اوہناں نوں مناں مٹی تھلے دب دتا۔ دنیا وچ کوئی اجیہی تھاں نہیں لہدی جتھے پنجابی بولن والا نہ لہدا ہووے۔ ترقی یافتہ مکاں وچ وی ایہہ زبان لکھاں کروڑاں لوکاں دی نمائندگی کردی اے۔ کھوج موجب یونائیٹڈ کنگڈم وچ تیجے نمبر بولی جاندی اے۔ کینیڈا وچ چوتھے تے امریکہ دیاں چار ریاستاں وچ ایہہ پہلیاں پندرہ بولیاں جان والیاں زباناں وچوں اک اے۔ پر بڑے افسوس دی گل اے کہ دنیا وچ سب توں ودھ پنجابی بولن والیاں دی تعداد جس ملک وچ اے او تھے ایس نوں سرکاری پدھرتے مان سمان نہیں دتا گیا۔ پنجاب پاکستان دا سب توں وڈا صوبہ اے صرف پنجاب وچ ای نہیں سگولے آ لے دوالے دے علاقیاں وچ وی دور تیکر ایہدیاں شاخاں کھنڈیاں ہوئیاں نیں دوجے صوبیاں وچ بولیاں جان والیاں بولیاں اُتے پنجابی زبان دے بھروسے اثرات نمایاں نیں۔ پنجاب وچ پنجابی زبان اپنے شاہ مکھی تے گور مکھی روپ وچ لہدی اے۔ رب نے ایس زبان وچ صبر تے طاقت رکھی اے کہ پنج ہزار ورہیاں دے سفر توں بعد آج وی ایہہ دھرتی اتے اپنے ای جانیاں ہتھوں متریاں والا سلوک بھوگ رہی اے جیہڑی فکر یوگ گل اے۔ ایہدے باوجود پنجابی زبان ہر نویں دن وانگ ترقی ول پیڑ پھڑی دسدی اے۔ لیٹگو تہجر آف ورلڈ سروے موجب:

“7,139 languages are spoken today, that number is constantly in flux, because were learning more about the world's languages every day, the languages themselves are in flux. They're living and dynamic, spoken by communities whose lives are shaped by are rapidly changing world”.(3)

پرچلت زبانوں معدوم تے متروک ہون دا خطرہ نہیں ہوندا پر جیہڑیاں زبانوں بولن والے اپنیاں زبانوں توں منہ موڑ لیندے نیں اوہ معدوم ہون دے خطرے وچ ہوندیاں نیں۔ دنیا وچ کئی تہذیبیاں آئیاں اوہناں دے مکدیاں ای اوہناں دیاں زبانوں وی مک گئیاں۔ پنجابی زبان دی وڈی بدقسمتی ایہہ رہی اے کہ دکھتے آزاد وطن لہجہ جان باجھ وی پنجابی زبان اپنی ہوندی اچ تائیں حالات نال نبرد آزار رہی۔ شفقت تنویر مرزا لکھدے نیں کہ:

”مشرقی پنجاب وچ سکھاں اینوں تعلیم دا وسیلہ بنا لیا تے ساری مڈھلی تعلیم پنجابی راہیں دتی پنجابی نوں یونیورسٹی تائیں لے گئے تے مغربی پنجاب وچ ایس پکھوں کوئی خاص کم نہ ہویا“۔(4)

زبان اوس ویلے تیکر ای جیوندی اے جد تیکر بولن تے سمجھن والے موجود رہن ویلے دی ستم ظریفی، مخالف پالیسیاں دے زور پاروں مغربی پنجاب وچ پنجابی زبان لئی راہ ہموار نہ کیتی جاسکی۔ مشرقی پنجاب وچ پنجابی زبان نوں مڈھلیاں جماعتوں توں یونیورسٹی تعلیم رائج کیتا جد کہ مغربی پنجاب وچ ”پنجابی فاضل“ دا امتحان وی پرائیویٹ دین واسطے ای اجازت لہجسکی۔ 1970ء وچ پنجاب یونیورسٹی وچ شعبہ پنجابی دی صورت باقاعدہ پلیٹ فارم وڈا کارنامہ اے۔ 1973ء توں 1976ء تیکر تعلیم دین دا سلسلہ شروع ہو گیا۔ پراج تائیں دھرو دا سلسلہ چلدا آ رہیا اے کہ اچ وی اینوں ایدھا ازلی حق حاصل نہیں ہو سکيا۔ اچ وی مغربی پنجاب وچ اک سکول اجیہا نہیں جتھے پرائمری سطح توں

پنجابی وچ تعلیم دین دا سلسلہ شروع کیتا گیا ہوئے۔ اج پنجابی زبان اپنے پنجاب و اسیاں کولوں ایہہ منگ کردی اے کہ اوہ اوہی مان آدرتے پدھر ایس نوں دین جیہدی ایہہ ہزاراں ورہیاں توں مستحق اے۔ پاکستان وچ 1998ء وچ ہوئی مردم شماری مطابق 44.15 فیصد لوکاں دی مادری زبان پنجابی اے اج تے ایس وچ انتاں دا اضافہ ہو گیا اے:

”پنجاب وچ پنجابی بولن والیاں دی سب توں ودھ گنتری ضلع ٹوبہ ٹیک سنگھ

وچ %98.9 اے جدوں کہ پاکستان دی راجدھانی اسلام آباد وچ ہون والی

مردم شماری دے مطابق پنجابی زبان بھارت وچ وسدے 34109672

پنجابیاں دی ماں بولی سی“۔ (5)

پنجابی زبان نال متریاں والا سلوک اج تائیں ہوندا آ رہیا اے کیوں جے ایس نوں کدی اوہ تھان نہیں دتا جس دی ایہہ حق دار اے پنجابی زبان آپ مہارے ٹردی ٹردی اج تیکر اپنے آپ نوں منزل ول ٹوری جا رہی اے پنجاب شروع توں حملہ آوراں دی آماجگاہ رہیا۔ ”جنہوں اللہ رکھے اوہنوں کون کچھے“ ایہو پنجابی نال رہیا۔ موجودہ کھوج موجب پاکستان وچ تقریباً دس کروڑ توں وی ودھ لوکاں دی مادری زبان پنجابی اے جیہدے وچ ویلے نال وادھا ہو رہیا اے پر پنجابی زبان نوں ایہدے باجوہ دصوبے تے ملک پدھر اُتے سرکاری سلاہنا نہیں لہسکی۔ اج وی ایہنوں اُجڈتے جاہلاں دی زبان جانیا جاندا اے۔ سرکاری تے نیم سرکاری اداریاں تے سکولاں وچ انگریزی تے اردو پردھان اے۔ انسائیکلو پیڈیا برٹانیکا دے مطابق:

“In Pakistan punjabi is spoken by 70 millions speakers, mostly in punjab province but official status at both the national and the provincial level is reserved for Urdu”. (6)

ایہدے کچھے اپنیاں دیاں چلدیاں سازشاں دے نال نال اوہ سارے جنہاں نیں مڈھ قدیم توں ای راہ وچ اوکڑاں تے کنڈھے کھلا رہے نیں اج اپنی جنم بھومی اُتے ای ایہدی حق تلفی وچ کوئی کسر نہیں چھڈی جا رہی۔ اج وی پنجاب دے سکولاں وچ اینوں رائج نہیں کیتا گیا۔ باوجود کھچ دھروتے دکھو دکھی ایس اپنے آپ نوں ناصر ف

جیوندیاں رکھیا سگوں اپنیاں جڑاں ہور پکیریاں کر لیاں۔ پاکستان دے آئین دا آرٹیکل 251 دسد اے پئی قومی زبان نال تعصب توں بغیر صوبائی اسمبلی قانون سازی راہیں صوبائی زبان دی تعلیم دے ودھاتے استعمال لئی اقدامات کر سکدی اے۔ پاکستان دے آئین نے صوبیاں نوں اپنی زبان ورتن دی کھل دتی پر پنجاب و اسیاں اوس ویلے وی ایدھے توں لائبھ نہ چکیا۔ 1979ء دی تعلیمی پالیسی وچ وی صوبیاں نوں کھل دتی گئی کہ اوہ اپنی بولی راہیں تعلیم دے سکدے نیں پر پنجابیاں نوں اپنے حق لئی بھرپور کوشش کرن دی ہوش نہ آئی۔ صدر پاکستان ضیاء الحق ہوراں دے دور وچ دو تعلیمی پالیسیاں دا اعلان کیتا گیا۔ پہلاں 1979ء وچ تے دو جہاں 1985ء وچ دو ہناں پالیسیاں وچ واضح اعلان کیتا گیا کہ پرائمری دے پڑھنہاراں نوں اوہناں دی مادری زبان وچ تعلیم دتی جاوے گی پر تعلیمی پالیسیاں اُتے عمل نہ کروایا جاسکیا۔ پرائمری پدھرائی اوہ مقام اے جتھے ماں بولی راہیں تعلیم دتی جاوے تاں بچے دا فہم تے شعور کھلدا اے۔ چڑھدے پنجاب دا رقبہ نکا اے پراوتھے 25 توں ودھ روز وار پنجابی اخبار نکلدے نیں جد کہ پاکستان اندر 1947ء توں لے کے ہن تاں تین روز وار اخبار نکلے جہاں وچوں روزنامہ ”بجن“ دا پنجابیاں جیہڑا حال آپوں کیتا اوہ سوائے شرمندگی توں کچھ نہیں 1998ء وچ آئی تعلیمی پالیسی وچ مادری زبانوں راہیں تعلیم دین لئی رضامندی ظاہر کیتی پر پنجابیاں نوں تہ دی حق نہ مل سکیا ایہہ آکھیا جاوے کہ اوہناں آپ ای ایس حق نوں حاصل نہیں کرنا چاہیا سی تے غلط نہیں ہووے گا۔

اقوام متحدہ نے 21 فروری نوں دنیا بھر وچ مادری زبان دی ودھاتا دا عالمی دن قرار دتا۔ ایس حوالیوں لاہور وچ 21 فروری نوں دنیا بھر وچ مادری زبان دی ودھاتا دا عالمی دن قرار دتا۔ ایس حوالیوں لاہور وچ 21 فروری 2003ء وچ ”مادری زبان دے فروغ“ لئی اک اجلاس ہو یا جیہدے وچ چاروں صوبیاں توں آئے نمائندیاں ادیاں تے دانشوراں حکومت کولوں منگ کیتی کہ سارے صوبے بشمول شمالی علاقے عوامی زبانوں نوں پرائمری سطح تے ذریعہ تدریس تے ساریاں مادری زبانوں صوبیاں دی سطح تے سرکاری زبان قرار دتا جائے ضلعی حکومت مادری زبانوں نصاب وچ شامل کرے تے چاروں صوبے اسمبلیاں وچ نہ صرف مادری زبان وچ اظہار خیال کرن سگوں اسمبلیاں دی کاروائی وی ایہناں زبانوں وچ جاری رکھی جائے۔ 2003ء توں یکم فروری 2004ء تک لاہور وچ منعقد ہون عالمی پنجابی کانفرنس دے موقع تے ہندوستانی پنجاب وانگ پاکستانی پنجاب وچ وی جے کر

مادری زبان راہیں تعلیم دین دا آہر کیتا جاوے تے بڑی چنگی تے ترقی وند گل ہووے گی۔ مڈھلی تعلیم لئی قانون نوں فی الفور نافذ کر لیا جانا چاہیدا اے ایہہ سوچ تقریباً 100 سال پہلاں سرچیف جی ہوراں اپنے کانووکیشن دے موئے پیش کیتی سی کہ پنجاب وچ اردو دی تھاں پنجابی نوں ذریعے تعلیم بنایا جائے:

”معیاری اور اعلیٰ تحقیق دوسری زبان میں نہیں کی جاسکتی سوائے مادری زبان کے (2) پنجابی اپنی زبان سے منہ پھیرے ہوئے ہیں صرف کچھ سکھ حضرات ہیں جو اپنی مادری زبان کی بات کرتے ہیں (3) جیسے کوئی غریب یا بد صورت ماں کو گھر سے باہر نہیں نکال پھینکتا۔ بالکل اسی طرح اگر کسی کی مادری زبان محدود ہے تو اسے ہر حوالے سے وسعت دینے کے لیے کوشش کرنی چاہیے بجائے اس کے کہ اسے اور پیچھے دھکیلا جائے“۔ (7)

پنجابی زبان انگریزی نالوں وی ڈھیر پرانی زبان اے لکھتی شکل وچ ایڈھا مڈھ گیا رھویں صدی توں وی پہلاں جڑ دا اے جیہڑی و ساری جارہی اے جد کہ یورپ امریکہ، روس، چین، کوریا تے جاپان ورگے ہور کئی ملکاں اپنی زبان دے سرتے ہی اجیہی ترقی کیتی کہ پوری دنیا اوہناں دے گن گاؤندی اے:

”بھارت تے پاکستان دے سکولاں وچ بچیاں نوں اپنی ماں بولی وچ گل کرن تے جرمانے ادا کرنے پنجابی کلچر نوں سٹ مارن والی گل اے“۔ (8)

آبادی دے لحاظ نال اک وڈا صوبہ ہون والے باوجود 2007ء تیکر پنجاب بھر وچ کوئی اک ادارہ وی اجیہا نہیں کھل سکیا جیہدے وچ پنجابی زبان راہیں تعلیم دین دا جتن کیتا گیا ہووے۔ برعکس ایہدے صوبہ سندھ وچ ای تقریباً 36,750 سکول اجیہے نیں جیہدے سندھی زبان وچ مڈھلی تعلیم دے رہے نیں۔ خیبر پختونخواہ وچ 10,731 سکول پشتون زبان راہیں بچیاں نوں تعلیم دیندے نیں۔ ایس توں اڈھ سندھی تے پشتونوں لازمی زبان دے طور تے نصاب وچ پڑھایا جاندا اے آبادی دے لحاظ نال وڈا صوبہ ہون دے باوجود پورے پنجاب وچ اک سکول اج تائیں وی نہیں لبھدا جتھے پنجابی زبان راہیں پڑھایا جاندا ہوندا:

“Punjabi language is also considered indecent

and vulgar language by some, no other than Punjabi's themselves again, the only sue that Punjabi fits in is its use for cracking jokes and informal communications such linguistic atbite of the Punjabi speakers can also be attributed to the language policies that have not justified the promotion of indigenous languages'' . (9)

اج ضرورت ایس امردی اے کہ ساہنوں اپنی زبان دے ودھاتے مانتا لئی کجھ اجیہے اقدامات کرنے لازم نیں جنہاں پاروں پنجابی زبان نوں اوہ پدھرتے سلاہنا ملے گی جیہڑی اوہدا اصل حق اے پنجابی زبان دا باقاعدہ معیار متھیا جاوے جہدے راہیں پنجابی زبان دے ادب نوں تحقیق کردیاں او سے معیار تے پرکھدے مطابق ادبی لکھتاں نے فن بارے لکھے جان۔ پنجابی زبان نوں بولی نہیں زبان سمجھیا جائے اوہنوں دو جیاں زباناں وانگ پورا آدرتے مان سمان دتا جائے زبان دی ترقی تے ترویج لئی سب توں پہلاں اپنے آپ وچ بدل لیا نا چاہیدا اے۔ زبان داورتاوا گھر وکی سطح توں بازاراں میلیاں ٹھیلیاں توں کڈھ کے صوبائی تے ملکی سطح اُتے ہون والے سمیناراں کانفرنساں تے ادبی محفلاں وچ کرنا چاہیدا اے جے اسی آپ اپنی زبان نوں عزت نہیں دیواں گے تے دو جیاں کولوں امید نہیں رکھ سکدے۔ انگریزی زبان دے فوہے نوں معاشرے وچوں ختم کرنا ہووے گا سکولاں وچ مڈھلی تعلیم پرانمری توں مڈل تیکر دین دا ذریعہ پنجابی زبان ای ہونا چاہیدا اے۔ صوبے بھر وچ اجیہے سکولاں دی بیہہ رکھن دا فوری بندوبست کیتا جاوے جتھے بچیاں نوں اوہناں دی مادری زبان وچ تعلیم دتی جاوے پنجابی دے مرکزی تے معیاری مہاند رے نوں صوبائی، ملکی تے بین الاقوامی سطح تے جانو کروان دی لوڑ اے۔ حکومتی ملکی تے صوبائی سطح تے پنجابی زبان نوں سرکاری سرپرستی حاصل ہونی چاہیدی اے۔ پنجابی زبان دے ودھادیاں گلاں، وعدیاں تے بیاناں نوں فانلاں یاں تقریراں تیکر ای محدود نہ کیتا جاوے سگوں ایہدی عملی شکل نوں سامنے لیاندا جاوے۔ پنجابی زبان تے ادب دے ودھالئی حکومتی سطح اُتے سمینار تے ورکشاپاں کروائیاں جان تے پنجاب واسیاں نوں اوہناں دی زبان بارے ہون

والیاں کھوجاں تے قدیم لسانی پچھو کڑتوں جانو کروان دا بندوبست کروایا جائے میڈیا دا کردار ایس حوالے نال بڑا اہم اے میڈیا راہیں پنجابی زبان دے ودھاء ایہدے اُتے مان تے ایہدے قدیم پس منظر دے حوالے نال فلماں بنا کے پنجابی زبان دی اہمیت نوں اجاگر کرن دا آہر کیتا جاسکدا اے۔

پنجابی زبان دے حوالے نال تحقیقی پڑوچ ودھ توں ودھ کم کاج کرنا چاہیدا اے کالماں تے مقالیاں دے موضوع وی ایس حوالے نال بنائے جان پنجابی زبان بارے لکھن والیاں حقیقتاں دی روشنی وچ درست نظریے دی ہر تھاں تے آدرتے ودھاتا دا بندوبست کیتا جاوے۔ پنجابی زبان نوں اکھویں صدی وچ سائنسی تقاضیاں نال رلت دتی جاوے پنجابی زبان نوں پنجاب وچ لازمی مضمون دے طور تے پڑھایا جائے دنیا دے اڈواڈ ملکاں وچ آباد پنجابیاں وچ مضبوط معاشرتی، روحانی فکری، ادبی تے علمی سانجھ پیدا کرن لئی پاکستان تے بھارتی پنجاب دیاں یونیورسٹیاں دے کالجوں وچ شاہ مکھی تے گور مکھی دونوں رسم الخط سکھائے جان حکومتی سطح تے پنجابی دے ودھاتے مان واسطے کم کرن والیاں نوں سلاہناتے مان نال نوازا جائے۔

حوالے

- 1- en.m.wikipedia.org
- 2- Ibid
- 3- <http://www.earthworlogue.com>
- 4- شفقت تنویر مرزا، پنجابی ادب، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1995ء، ص 84
- 5- احمد شہزاد، پنجابی لسانی رابطے، ترجمہ تے ترتیب، لاہور: زر شا پبلشرز، 2019ء، ص 269
- 6- <https://www.britania.com>
- 7- نوید شہزاد، ڈاکٹر، اردو ہندی تنازع اور پنجابی زبان، لاہور: سانجھ پبلی کیشنز، 2016ء، ص 99
- 8- مسعود کھدر پوش ٹرسٹ، سلور جوہلی اکرم پریس، 2011ء، ص 9
- 9- Hamdard Islamicus, vol-xxxix, No. 5,3 & 4, 2016, Pg. 9